

A MAGYAR KORTÁRS POGÁNY NARRATÍVUMOK NEMZETI IDENTITÁSKONSTRUKCIÓI

Az alábbi tanulmány célja, hogy a kortárs magyar pogány mozgalmak nemzeti identitáskonstrukciójának jellegéről néhány érvényes kijelentést fogalmazzon meg. A kijelentések alapjául az az elmúlt néhány évben végzett kutatás szolgál, amelynek részletes elméleti és empirikus eredményeit doktori disszertációmban foglaltam meg.¹ Az esszé alapvetően a vizsgálatok főbb kérdéseinek és eredményeinek összesítésére vállalkozik, azonban nem részletezi sem a teljes keretkontextust, sem az elvégzett vizsgálati sort, sem pedig az ahhoz kapcsolódó egyes módszertani megfontolásokat.

A kortárs pogányság kutatásának teoretikus és módszertani apparátus megvilágításának előzményeként lényeges szempontot jelenthetnek a témakörben 2007-ben, szerzőtársammal közösen publikált monográfiánk főbb állításai.² Ebben a munkában az újpogány narratívát a nemzetközi szakirodalom alapján úgy pozicionáltuk, amelyhez kötődik mind a tudatos ökológiai gondolkodás kialakulása, mind a szexualitás- és a gender vonatkozások újraértékelése, ezenkívül fontos bázisát képezi a pluralizmus mint vezérelv. Azonban már ekkor felfigyeltünk arra, hogy jelentős eltérés tapasztalható a jelenség nyugati világban meggyökerezett ága, illetve a közép-kelet európai jegyek tekintetében.

Munkánk alapvető kérdései és vizsgálatai rámutattak arra, hogy jóllehet az újpogányságot a posztmodern léthelyzet indukálja, a hazai (tágabban értelmezve közép-kelet európai) mozgalmak hittartalmi vonatkozásait tekintve mintha éppen nem a posztmodern heterogenitást hasznosítanák elképzeléseikben, hanem ellenkezőleg: mintha ellenmagatartással reagálnának a kialakult pluralizmusra. A nemzeti/társas identitás tekintetében pedig úgy tűnt, hogy regionális szinten egységes mintázatot mutatnak, azaz átfogó érvényű önmeghatározást kísérelnek meg kialakítani, ebben pedig törekednek arra, hogy plauzibilis egységbe ötvözzék a nyelvi-, nemzeti-, a vallási- és esetlegesen politikai identitásformákat. Továbbá újabb vizsgálandó tartományt jelentett az a felvetés, hogy bizonyos szempontból ezek a mozgalmak úgy viselkednek, mintha etnikai alapú közösségeket alkotnának, azaz mintha szervező elvük az etnicitás lenne. Ez korántsem azt jelenti, hogy így ítéli meg őket a többségi társadalom, hanem éppen fordítva, a vizsgálandó entitások sok esetben a kisebbségek attitűdjeivel (erős csoport-szolidaritás, etnocentrizmus, csoportbezárkózás) reagálnak a környező világra, amelytől etnikailag nem feltétlenül különböznek.

1 A részletes eredmények és a disszertáció elérhető:

http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/doktori/Szil%C3%A1rdi%20R%C3%A9ka-D-2013.pdf

2 Szilárdi és Szilárdi (2007).

Az utóbbi évek kutatómunkája ezekre a kérdésekre kereste a választ egyrészt a regionális eltérések okainak teoretizálásában, másrészt a téma empirizálhatóságának kérdéseinek tekintetében. A vázolt kutatás-sorozat fő kérdése a hazai újpogányság nemzeti reprezentációját, illetve kollektív identitásának jellegzetes jegyeit érintette, az alábbi esszé így ennek a kutatómunkának a főbb eredményeit és következtetéseit kívánja bemutatni.

Az elméleti keretkontextus

A kortárs pogányság kollektív identitásának vizsgálatához, illetve az ehhez kapcsolódó nemzeti reprezentációk feltárásához szükséges elméleti megközelítés a vallástudomány, a szociálpszichológia, a szociológia, az antropológia, a történettudomány és a politikatudomány transzdiszciplináris erőterében artikulálható.

Vallástudományi és pszichológiai paradigmák

A téma meghatározásához és feltérképezéséhez egyrészt azok a kortárs vallástudományi, vallásszociológiai elméletek és eredmények voltak hasznosíthatók, amelyek az utóbbi néhány évtizedben szélesebb körű tudományos reflexiókat termeltek ki a társadalom és vallás vonatkozásaiban. Ilyen például a szekularizációs elmélet értelmezése, illetve az ehhez kapcsolódó vallási változások, az új vallási mozgalmak szociológiája és a vallási kínálat mint piac értelmezése, valamint a rekonstrukcionista vallások létrejöttének vallás- és kultúratudományi magyarázatai. Ezek mentén besorolhatóvá válnak az újpogány irányzatok témaspecifikus jellemzői, alapvető eltérései, társadalmi térfoglalása és betöltött funkciói is.

Másrészt a vizsgált mozgalmak több szempontú elemzéséhez a szociálpszichológia (elsősorban a szociális) identitáskonstrukcióra vonatkozó megközelítési nyújtották az interpretációs keretet. Ezen belül is a narratív pszichológia mint a *Soft Synthesis* (RUNYAN, 1988) egyik új paradigmája jelentette a kiinduló pontot, amely az embert kettős erőterben szemléli,³ és egyik központi felismerése szerint az emberi elbeszélések alkalmasak arra, hogy reflektív módon reprezentálják az egyén komplex és unikális társadalmi, történeti és kulturális kontextusát, ezáltal elválaszthatatlanok az identitás fogalmától (LÁSZLÓ, 2005). Más megfogalmazásban az identitás alapvetően narratív természetű,⁴ azaz az elbeszélés folyamatában artikulálódik, illetve abból bontható ki (pl. RICOEUR, 2001, 2004; GERGEN és GERGEN, 2001; McADAMS, 2002; BRUNER, 2004.).

A hazai kortárs pogányság értelmezése és empirikus elemzése kapcsán döntő fontosságú volt az a gondolkör, amely szerint a narratívumok meghatározott szabályszerűségek mentén konstruálódnak, másrészt hogy a csoportok életének

3 Egyszerre tekinti okságilag meghatározott és ugyanakkor értelmező lénynek.

4 Ahogyan Paul Ricoeur hangsúlyozza (2001) „az vagyok, akivé mesélem magam, illetve aki épp ilyen én-elbeszéléseket mesél önmagáról.”

is szükségszerű részeit képezik (LÁSZLÓ, 2012). Ahogyan az egyéni identitás az élettörténetből fejthető föl, úgy a kollektív önazonosság (és áttételesen az egyéni identifikáció) szempontjából a csoporttörténet lesz releváns, azaz a csoport elbeszéléseiben megjelenő nyelvi mintázatok képezik a társas identitás természetére vonatkozó információkat. Ahogyan Assmann (1999) állítja, a kollektív önazonosság (a csoport önmagáról festett képének) ereje mindig attól függ, hogy mennyire él elevenen a tagok tudatában, és ahogyan arra László (2005) rámutat, ebben a legfontosabb szerepet a csoport-narratívumok jelentik. A csoporttörténet, illetve az ebből kibontható jelentésmintázat vizsgálata tehát lehetőséget teremt arra, hogy megismerjük a csoport társas identitását.⁵

A közösségi identitás lehetséges keretei: vallás, nemzet, etnikum

Az elméleti erőter másik lényeges pontja a vallási és nemzeti identitáshoz kapcsolódó elméleti modellek számbavétele és alkalmazása volt. A magyar ősvallást rekonstruálni kívánó vallási közösségek vizsgálatában az egyik központi kérdés az volt, hogy vajon milyen kollektív identitásmintázat jelenítődik meg e csoportok elbeszéléseiben, és az önmeghatározás folyamatában milyen szerepet játszik a párhuzamos nemzeti és vallási identitáskonstrukció? A kérdésre adható válasz tekintetében a vallási-, illetve nemzeti önmeghatározás elméleteinek, az eltérő nacionalizmusok gondolkörének, az etnikai identitás koncepciójához kötődő megfontolásoknak, valamint a bibói közösségi hisztéria (1990) és az ebből kialakított László-féle történelmi pálya (2005, 2012 megközelítéseinek elméleti kerete nyújtott különböző szempontú fogódzókat.

Az önmeghatározás folyamatának modernkori problémái a vallásos identifikációban hatványozottan jelenítődtek meg, az identitáselemek szétforgácsolódása, az individualizáció illetve a vallási pluralizálódás pedig a vallásossági típusok megváltozását vonta maga után. Azt a tényt, hogy a vallásosság nem kezelhető többé egységes jelenségnek, Glock és Stark ismerte fel, majd dolgozta ki leíró szinten ötdimenziós modelljében (GLOCK és STARK, 1965). Ebből a modellből kiindulva ezt követően számos más elképzelés látott napvilágot a vallás vizsgálható tartományairól, a nemzetközi szakirodalomban (pl. SMART, 1968; WHALING, 1986; TER-HAAR és BUSUTIL, 2005). Bár a modellek nem feltétlenül alkalmasak a mérésre és tipizálásra, azonban mindenképpen hasznosíthatóak a vallási identitás összetevőinek vizsgálatára.

Nem kevésbé összetett a tudatosult társadalmi hovatartozás legkézenfekvőbb példája, a nemzettudat meghatározása sem, amely erejét többek között saját múltbeli eseményeinek köszönheti. A nemzet fogalmának definíálása legalább olyanra problematikus, mint a vallás általános koncepciójának megközelítése. Amíg például Ernest Renan a közös múlt és örökség tudatát, valamint a közös

⁵ Az utóbbi években több olyan empirikus vizsgálatra is sor került, amelyek a csoportnarratívák efféle tulajdonságait igazolták. Az eredményekről összesítve ld. László János (2013).

együvé tartozás vágyát határozza meg a nemzeti közösség két tényezőjeként, addig Giddens egy meghatározott terület lakossága fölötti egységes adminisztratív rendszerben jelöli ki a nemzet kritériumát (HUTCHINSON és SMITH, 1994). Illetve amíg Max Weber az államalapítási törekvést emeli ki fő koncepcióként (HUTCHINSON és SMITH, 1994), addig Hobsbawm a közös múltat és az önrendelkezési jog igényét hangsúlyozza (HOBBSAWM, 1992). A néhány kiragadott példa természetesen csak szemlélteti a kérdéskör összetettségét, a nemzettel foglalkozó teoretikus írásokból mégis kiemelhető a közös kultúra, -nyelv és -tradíciók, valamint a szuverén állam alapításának és védelmezésének közös metszete.

A modern értelemben vett nemzet kialakulásával kapcsolatban jól ismert az a hármas (premodern, a modernista és az etnoszimbolista) elméletcsoport, amely aszerint különül el, hogy időben hová helyezi a nemzet létrejöttét (pl. SMITH, 2004), a szakirodalom pedig a nemzeti identitás tekintetében is dilemmákat mutat ezeknek a törések mentén. Ami pedig ezen belül a rekonstrukcionista vallások regionális eltéréseire vonatkoztatható, az az eltérő nacionalizmusok gondolatkörének paradigmája, amelynek kiindulópontja szerint a nemzetek fejlődése nem egy időben, párhuzamosan megy végbe. Az eltérő nemzetfejlődési koncepció meinecke-i dichotóm gondolatkörét⁶ Hans Kohn vette át és helyezte kontextusba: eszerint a nyugati típusú nacionalizmus a felvilágosodás talaján állva a pluralizmust és a demokráciát képviseli, míg keleti „párja” irracionális, etnikai és kulturális alapú. A nyugati típus polgári, önkéntes konstrukció, a keleti pedig egy történeti közösség etnokulturális kifejeződése. Ugyanezt a megkülönböztetést alkalmazza többek között John Plamenatz: míg a polgári/civil nacionalizmus alapvetően a kulturálisan fejlett nemzeteket jellemzi, ezzel szemben az etnikai nacionalizmus irracionális, misztikus, etnocentrikus érzelmi mintákra támaszkodó primitív népcsoportokat, amelyeket alapvetően a kisebbségi érzés motivál (KÁNTOR, 2000). A gondolatban rejlő értékítéletek miatt Kohn és Plamenatz elméletét számos kritika érte, ugyanakkor kétségtelen, hogy több társadalomtudós érvelt és érvel a nacionalista tendenciák különbözőségeinek tekintetében, immár a konkrét történelmi és társadalmi helyzet figyelembe vételével, és az értékítélet elhagyásával. A kutatás elméleti kontextualizálása során részletes áttekintésre kerültek az eltérő nacionalizmusok elméletkörei és a hozzájuk fűződő kritikai megfontolások,⁷ illetve az empirikus munkában operacionalizálásra kerültek az eltérés lehetséges, a szövegekben kimutatható nyelvi elemei.

A vizsgálatokban kialakított hipotézisekben és a kapcsolódó kutatási kontextusban elsősorban végül az az álláspont került elfogadásra, amely szerint léteznek regionális különbségek a „nyugati-” és a „közép-kelet európai” országok nemzeti identitásának tartalmi elemeiben, e különbségek okait pedig elsősorban a történelmi fejlődésben kereshetjük, következményeit pedig lélektani jellegűnek vélhetjük.

6 A kulturális nemzet (Kulturnation) és a politikai nemzet (Staatnation) fogalmának megkülönböztetése (előbbi esetében a közösen megtapasztalt kulturális (nyelvi, vallási, stb.) örökség, utóbbi esetében a közös politikai múlt és a berendezkedés egysége jelenti a nemzet alapját (DIECKHOFF, 2002).

7 Ezeknek kifejtése a tanulmány terjedelmi határai miatt nem lehetséges. A részletes bemutatás: http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/doktori/Szil%C3%A1rdi%20R%C3%A9ka-D-2013.pdf

Az eltérés lényegi része, hogy a közép-kelet európai nemzeti identifikáció az etnikai önazonosság tartalmait helyezi kulcspozícióba, azaz egy olyan, a társadalmi-politikai különbözőség igényével megjelenő szolidaritásformát, amelyben a saját hazafogalommal összekapcsolva, kiemelt fókuszban jelenik meg a közös név, -nyelv, és -terület képe. Ebben az azonosulási modellben kiemelt és erőteljes hivatkozási pontokként artikulálódnak a közös kultúra elemei: a nyelv, a történelmi emlékek és tapasztalatok, a származás, valamint jelentős szerephez jut a vélt vagy valós közös tulajdonságok és megkülönböztető jegyek számbavétele, valamint az ezekre az elemekre vonatkozó folytonos reflexió.

Posztoszocialista jellemzők és közösségi hisztéria

Az eltérő nemzeti fejlődésből eredő dilemmák után a további közép-kelet európai vonatkozások jegyei is a vizsgálódásba kerültek a teoretikus megalapozás során. Az itt felhasznált elméletek már nemcsak az állami/nemzeti fejlődés eltérő összefüggéseit veszik számba, de hangsúlyozzák azt is, hogy a kommunista diktatúra évtizedeinek következményei szintén súlyos nyomot hagytak a régió máságának tekintetében, elsősorban azért, hogy lerombolták a tradicionális társadalmi struktúrákat és a társas identifikáció főbb pontjait (SALECL, 1992). Ebben a keretben került kulcspozícióba a „nemzeti” diszkurzusának niedermülleri értelmezése, amely ezt a diszkurzív teret a poszt-szocialista társadalmak olyan komplex, szimbolikus arénájának tekinti, amelyben a politikai hatalomért vívott harc a kulturálisan mintázott koncepciók segítségével folyik. Ennek a diszkurzusnak a fő célja az ideológiai alapokon elhallgatott vagy megsemmisített nemzeti történelem visszaszerzése, reprodukciója és kontextusba helyezése, ennek megfelelően három egymással összefüggő stratégia fejthető fel a diszkurzus mechanizmusában: a *történelem helyreállításának, restaurálásának és nacionalizációjának stratégiája* (NIEDERMÜLLER, 2002).

Újfajta megközelítést kínált a bibói (1986) közösségi hisztéria és a László-féle történelmi pálya fogalma (2005), amely a közép-kelet európai kisállamok problematikáján keresztül érvel a történelmi háttér okán kialakult regionális (a külső csoportok irányába mutatott) fenyegetettség-érzés mellett.⁸ A fenyegető idegen hatalom képének túldeterminálása és társadalmi meggyökeresedése, a negatív történelmi események vélhetően alacsony szintű elaborációja, valamint az ebből fakadó, generációról generációra szálló kollektív érzelmintázat olyan ambivalens társadalomlélektani következményekkel számol, mint amilyen az irreális

8 A közösségi lelki alkat, illetve az ebben fellelhető mintázatok esszéisztikus bibói gondolatát használta föl az a narratív szociálpszichológiai elképzelés, amely szerint az egyéni élettörténet pszichológiai kérdései felvetik a csoporttörténet szekvenciáinak problematikáját is. László (2005, 2011, 2012) mutat rá, hogy a csoportidentitás konstrukciójában, pontosabban a kollektív emlékezetben megőrződött történelmi események kiértékeléseiben olyan jellegzetes érzelmi mintázatok találhatók, amelyek az egyéni életpályához hasonlóan szerveződnek, azaz a csoport kollektív emlékezetének reprezentációiban sajátos, az adott csoportra jellemző, ismétlődő érzelmi megküzdési modellek lelhetők fel.

területi ragaszkodás, a tartós félelmi állapot rögzülése, az önvád és önfelnagyítás együttes megjelenése.

A történelmi veszteségélmények tematikája bizonyos szinten implikálta a pszichológiai traumaelméletek tárgyalását is. A kollektív trauma (ALEXANDER, 2004) reprezentációjának szimbolikus folyamatában megjelenő polemikus, esetenként polarizáló jellegű narratívák vagy a nemzeti sérelmek által okozott tartós félelem kialakulása több ponton is hasonulni látszik a bibói tézisekhez. Az eredetileg személyiséglélektani (pszichoanalitikus) kontextusban tárgyalt identitásprotézis-elmélet (LUST, 2009) pedig jól hasznosítható, amennyiben a traumás múltból származó elakadások, illetve az elmaradt belső szimbolizáció helyén támadt űr betöltésére esetenként a kultúra által közvetített politikai-ideológiai narratívákat jelöli ki.

A kutatási stratégia kialakításában, valamint a vizsgált csoportok identitáskonstrukciójának empirikus feltárásában az egyes elméleti megfontolások döntő szerepet játszottak, ennek megfelelően az elemzési séma alapját ezeknek a kérdéseknek a szisztematikus megközelítése jelentette.

A vizsgálatok

A hazai újpogány csoportok további vizsgálatát több tényező nehezítette. Egyrészt a jelenség vallástudományi értelmezése végeredményben csak néhány évtizedre tekint vissza, és az elméleti megalapozáson, a kontextualizáláson és az egyes csoportok vallási jegyeinek csoportosításán, valamint az ezekből következő konklúziók megállapításán túlmenően számottevő komparatív vizsgálatra nem került még sor. A pogányság gyűjtőfogalmának határai, illetve közös jellemzőinek analitikus számbavétele a nemzetközi szakirodalomban leíró módon ugyan megtörtént, azonban sem az egymással erős hasonlóságot mutató mozgalmak jegyeit és dimenzióit, sem pedig a regionális különbségeket nem kvantifikálták még. Ennél fogva a kutatásban olyan explorációs munkára volt szükség, amelynek mentén világosság válnak a mintából kiemelkedő olyan főbb fogalmak, amelyekből a vizsgálatok alapkategóriái felállíthatók. Az eljárás első részében tehát a fogalmak reprezentációjának kvalitatív elemzése, illetve az eltérő nemzeti identitások elméletével való összevetés volt a cél, és csak ezt követően került sor a kvantitatív összefüggések megvilágítására.

Másrészt a nemzeti identitás regionális eltéréseinek bemutatásához a kontrollcsoport számbavétele erőteljesen problémás volt, mivel a kortárs pogányság fejezetben leírtaknak megfelelően ezek a mozgalmak az angolszász-, a német- és a skandináv kultúrkörben jellegzetesek. A nemzeti identitás reprezentációjának részletes vizsgálatát az idegen (sok)nyelvű korpusz miatt nem végeztem el, és jelenleg nincsen olyan nemzetközi kutatás, amelyből a részletes adatokat hivatkozni tudnám. Így a vizsgálatban szereplő kontrollcsoport megalkotásához a hazai pogány állománynak abból a részéből választottam, amelyik valamilyen, a nyugat-európai világban már meghonosodott tradíciót igyekszik importálni, illetve

a hazai viszonyokra adaptálni. Ez kettős nehézséget jelentett: egyfelől ezeknek a közösségeknek a tanításai tükrözik a nyugati típusú pogányság alapeszméit (mint pl. a természetvédelem, a nemi egyenlőség, a vallási tolerancia és az ezzel összefüggő pluralista szemlélet), ugyanakkor a saját arculat kialakulásában és az adaptáció folyamatában érthető módon fel-felbukkannak a regionális nemzeti identitással összefüggő elemek is. Mivel azonban ezeknek az elemeknek a megjelenése nem érinti a közösségek vezetői által koordinált hivatalos hittartalmi forrásokat, így kontrollcsoport szerepüket mégis megalapozottnak tekintetem a vizsgálatokban.

A minta

A vizsgálati minta anyaga a magyar nemzeti sajátosságokra, valamint „importált” hagyományokra épülő kortárs pogány csoportok szöveg-együttese volt.⁹ A szövegek a csoportok saját internetes portáljairól származnak, mivel kifejezetten olyan korpuszt kellett kiemelni, amelyek a csoportidentifikáció szempontjából széleskörű (azaz minden érdeklődő számára nyilvános) identitástartalmakat közvetítenek. Az egyes textusok kiválasztásánál a világhálón elérhető tartalmakban öt szempontot érvényesítettem,¹⁰ majd a teljes szövegkorpuszban három nagy csoport került elkülönítésre. (1) A nem hazai eredetű, valamilyen nemzetközi hagyományok importálására épülő közösségek tartalmi, a továbbiakban „import csoportok”. (A szövegcsoporthoz elsődleges funkciója az volt, hogy a nemzeti hagyományokra épülő közösségek szövegeivel szemben kontrollcsoportot képezzen, így az eltérő újpogány jelleg különbségei dokumentálhatók legyenek.) (2) A magyar ősvallás teoretikusainak alapvető szövegeinek csoportja. (Ez a korpusz alkalmas volt arra, hogy a szövegből kiemelkedő legfontosabb fogalmak reprezentációi kvalitatív elemzés segítségével feltárhatóvá váljanak.) (3) A nemzeti ősvallási rekonstrukció szükségességét képviselő vallási közösségek honlapjain található tartalmak szöveg-együttese

Az alapfeltevés szerint tehát a kelet-közép európai újpogány mozgalmak különböznek a nyugat-európai, illetve angolszász vallási irányzatoktól a nemzeti identitás tekintetében, méghozzá olyan módon, hogy az előbbieket esetében a nemzeti elemek a hittartalmi dimenziókban is megjelenítődnek, illetve ezen belül is a szakirodalomban fölvázolt közép-kelet európai identitásmintázat jegyei

9 A következő csoportok kerültek be a mintába: Keresztes Wicca, Kelta Wicca Hagymányörzők Egyháza, Nemzetközi Természetszellemiségű Közösség, Magyar Boszorkányszövetség, Morianus Tradíció, Sacra Cortina Egyház, Árpád Népe Dobolókör, Árpád Tradicionális Rendjének Egyháza, Napkereszt Mozgalom, Ósmagyar Egyház, Pannon Wicca, Tengri Közösség, Tűzmadár Dobkör, Yotengrit Egyház

10 (1) a jelzett vallási entitások megalakulására/alapítására vonatkozó szövegek (a „magyar valóság” rekonstrukciójának szükségességének magyarázata), (2) a konkrét hittartalmi megfogalmazások (a hitvallás elemei: nemzeti, vallási és esetlegesen politikai narratívák részletes felfejtése); (3) a mozgalom célképzeteit tartalmazó szövegek (a szakrális és profán célokban megjelenő elemek elkülönítése és ezeknek arányai); (4) a kontinuitásra (ezen belül a történelmet érintő) utaló tartalmakat; (5) valamilyen jelenkorral foglalkozó szöveggyűjtés (az ingroup-outgroup dichotómia feltérképezése).

domborodnak ki. Mivel a feltételezés szerint ennek a különbségnek az okát vélhetően a régió kontextusa által determinált (nemzeti) identitás specifikus jegyeiben kereshetjük, így a nemzeti ősvallást revitalizáló újpogány szövegek tartalmi, kontextuális és nyelvi elemei kulcsszerepet játszottak a vizsgálatokban.

Módszerek

A dolgozatban sorra kerülő vizsgálatok módszertani háttere többszintű volt. A narratív elemzés paradigmáiból egyrészt teret kapott a hermeneutikai elemzés, amely az empirikus modellezés igénye nélkül, ám a szövegek kontextuális jelentésének feltárására és kibontására törekszik, és mint ilyen, az automatizált kvalitatív elemzés kategóriáinak megalapozásában is lényegi szerepet játszott. Másrészt alkalmazásra kerültek a számítógépes tartalomelemzés kvalitatív és kvantitatív fázisai (azaz a szövegek szemantikai tartalmának kategóriáin alapuló gyakorisági/mennyiségi elemzései) is.

Mindezeket túl a csoporttörténeti elbeszélés élményszintű jelentéskonstrukcióit az MTA Pszichológia Intézetének és a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetének Narratív Kutatócsoportja által kidolgozott tudományos narratív pszichológiai paradigmáival vizsgáltam.

A vizsgálatok egy részében a hipotéziseknek megfelelően a Narratív Kutatócsoport által validált, a Nooj nyelvtechnológiai környezetben annotált moduljainak felhasználása történt, különös tekintettel az ágencia (SZALAI és LÁSZLÓ, 2006), a csoportközi értékelés (CSERTŐ és LÁSZLÓ, 2011) és a csoportközi érzelmek (FÜLÖP és LÁSZLÓ, 2006) esetében. Ennek során a szavak előfordulásának gyakorisági adatain túlmenően a narratív kategóriáknak az elbeszélés konstrukciójában játszott szerepe is hangsúlyozódott, mind a saját- és külső csoport, mind pedig az időbeli perspektíva, mind az érzelmi minőségek vonatkozásában és értelmezésében.

Összesített eredmények

Az alábbiakban a terjedelmi korlátok miatt csak a kutatás összesített eredményeit közlöm, amelyek elsősorban az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó mozgalmak szövegkorpuszára, illetve az abból fölfejtendő nemzeti identitáskonstrukció narratív és téma-specifikus jegyeire vonatkoznak. A tematikus mezőelemzés és hozzá kapcsolódó kvalitatív hermeneutikai elemzésből egyrészt megállapítható volt, hogy az ezekhez a csoportokhoz köthető szövegek jól érzékelhető módon elsősorban a történelmi-nemzeti narratív mezőkben mozognak, amelyekhez az ősi vallási hiedelmek- és a bipoláris kereszténység-interpretációk¹¹ kiegészítésképp, mintegy megerősítő funkciójukban kapcsolódnak. Továbbá elmondható az

11 A hazai ősmagyar vallási rekonstrukcióra épülő csoportok esetében éles törés figyelhető meg a kereszténységhez való viszonyukban: bizonyos csoportok inkorporálnak keresztény vallási elemeket, míg mások egyértelműen elutasítják ezt a fajta szinkretizálódást.

is, hogy a teoretikus szöveg-együttes olyan nemzeti reprezentáció képét mutatja, amelyben a beazonosítható fő attribútumokat a nemzet szerepére, a származásra, nyelvére, (alternatív elemekkel tűzdelt) történelmére és a sajátos népi-nemzeti tulajdonságokra vonatkozó, valamint külső és belső fenyegetettséget kifejező elemek képezik. Ez megfelel annak az elképzelésnek, amely szerint a nemzeti identifikáció a korábbiakban részletezett etnikus tartalmakkal mutat rokonságot, és kevésbé kapcsolódik a polgári/politikai nemzetkonstrukció attribútumaihoz.

Másrésről beigazolódott, hogy a teljes szövegkorpuszban (a csoport és kontrollcsoport között) erőteljes különbségek figyelhetők meg a csoportidentitás tartalmait illetően. Az ősmagyar vallást revitalizálni kívánó közösségek textusaiban megjelenő, a nemzeti identitásra vonatkozó jegyek jellegzetesen a közép-kelet európai dinamikájú etnikai nacionalizmus paradigmájához illeszkednek, azaz hordozzák az etnikai azonosulás kategóriáit, továbbá a vallási tartalom szerint (re)interpretálódnak, illetve a vallási identitás specifikus eseteként a saját nyelv-, -történelem és -kultúra szakralizációjával együttesen jelennek meg. Ezzel szemben az import dogmatikájú közösségek korpuszáról mindez nem mondható el.

A vizsgálatokban felhasznált, hermeneutikai-, automatizált tartalomelemzési- és statisztikai módszerekkel elért eredmények továbbá arról tanúskodnak, hogy az ősmagyar vallási szövegek mögött álló vallási közösségek magyarságképében és identitáskonstrukciójában fontos szerepet töltenek be a kollektív múlt, a jelenre és a jövő időtartományára vonatkozó elbeszélések, és ezek a tartományok pedig eltérő módon artikulálódnak abban a tekintetben, hogy az ingroupnak (magyarság) és outgroupnak (külső csoportok) milyen szerepek tulajdonítódnak.

A kollektív múlt alapvetően két jellemző periódusként körvonalazódik az aktivitás, a narratív értékelés és az érzelmek nyelvi alakjainak tekintetében. A mitikus emlékezet vagy az assmanni (1999) terminológiával élve kulturális emlékezet elsődlegesen nem a kanonizált történetírási eredményekre, hanem a régmúlt, a vonatkozó mitológiai történetek alakjaira és eseményeire támaszkodik, és gyakran tartalmaz sajátos, ellenőrizhetetlen elméleteket, interpretációkat az ősmagyar-ság történeti nagyságát illetően. A mitológiai emlékezetre vonatkozó szövegek jelennek meg a legnagyobb arányban az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó közösségek korpuszában (összesen 46988 szóval), és az erre az időtartományra vonatkozó tartalmakban a magyarság mint erős, aktív, pozitív értékekkel és érzelmekkel rendelkező népcsoport képét mutatja. A külső csoportok (más nemzetek) ebben az időszakban nem artikulálódnak számottevően; ott és ahol említésre kerülnek, a nyelvi alakok semleges értékelést mutatnak.

Ezzel szemben a kollektív múlt másik tartományát a történelmi emlékezetet fedi le, azonban ez a periódus az elbeszélésekben (összesen 26389 szó terjedelmű), a kanonikus történetíráshoz és –felfogáshoz képest némiképp más konnotációban hangsúlyozódik. A szövegek sajátos perspektívája ugyanis olyan módon érvényesül, amelyben a magyarság történelme a mitikus aranykor után megbomlott, és különböző idegen hatalmak összeesküvése nyomán olyan átmeneti periódusként artikulálódik, amelyben a nemzet markáns áldozati szerephez kerül. Ezt az áldozati szerepet tetten érhetjük az ágencia nyelvi találataiban, ezekben ugyanis a saját

csoport (magyarság) megközelítőleg teljes passzivitásban van, míg a külső csoportoknak tulajdonított aktivitás kiugróan magas.

Az ősmagyar vallást rekonstruálni kívánó vallási közösségek internetes szövegeiben a jelen idő reprezentációja összesen 38867 szószámmal mutatkozik. A vizsgált nyelvi modulok eredményei arról tanúskodnak, hogy a történelmi múlt periódusa, illetve a hozzá kapcsolódó traumatikus történelmi emlékek mély nyomot hagynak, illetve depresszív dinamikát okoznak a jelenre vonatkozó elbeszélésekben is (igazolják ezt a történelmi pálya érzelmek adatai kiegészülve a szenvedés kategóriájával és a külső csoportra vonatkozó társkritikus érzelmekkel). Az előzőekben vázolt ágencia-eredmények ismétlődnek, a külső csoportoktól való fenyegetettségérzés és a saját csoportra vonatkozó passzív nyelvi találatok a történelmi traumák feldolgozatlanságát sejtetik.

A közösségek honlapjairól összeállított szövegekben a jövő időre vonatkozó tartalmak is megjelennek összesen 12289 szóval. Ugyan ez a legrövidebb szövegegyüttes, a vizsgált nyelvi találatok eredményei azonban arról tanúskodnak, hogy a magyarságkép erre a periódusra vonatkoztatva a leghomogénebb, illetve hogy hasonlít a mítikus múltra adott reflexiómintára: egyrésztől mind a saját csoportra adott pozitív értékelések, mind az aktivitás, mind pedig a pozitív érzelmek szinte kizárólagos dominanciája egyértelművé teszik a saját nemzeti csoport vágyát arra, hogy a jövőben aktív és domináns szerepben tűnjön föl. A külső csoportok ebben a tartományban szinte említésre sem kerülnek.

Minden időperiódusban a nemzeti identitástartalmak a származás, a nyelvi azonosság és a területi koncentrikus köreiben helyezkednek el, azaz minden kulturális elem, beleértve a vallásit is, ennek függvényében interpretálódik. Ennek megfelelően elmondható, hogy az összesített vizsgálati sor eredményei igazodnak az elméleti keretekben megfogalmazott állításokhoz. Egyrésztől a nemzeti identitás szociális reprezentációjában megjelenő etnikai nacionalizmus témaköréhez tartozó identitáselemek felnagyítása és szakralizációs kísérlete a közép-kelet európai regionális identitás (illetve az ahhoz kapcsolódó krízis) elméletét támogatja, másrésztől a szövegekben megjelenő nyelvi és időbeli mintázatok a bibói közösségi hisztéria koncepcióhoz állnak közel, mindemellett pedig a történelmi periódusra vonatkozó elemzés adatainak szintjén a kérdéseket tekintve illeszkedik az MTA és PTE Narratív Kutatócsoportjának általános eredményeihez is.¹² Eszerint a nemzet reprezentációjában az időtartományok valenciái elkülönülnek egymástól, és ettől függően jelennek meg az aktivitás és elszenvedést mutató, illetve a saját és külső csoport értékelésének nyelvi jegyei. A hermeneutikai- és tartalomelemzésiből származó mintázatból összességében arra következtethetünk, hogy a magyarországi újpogányság nemzeti vallását revitalizálni kívánó mozgalmainak hivatalos szövegei a történelmi múlttal szemben egyrésztől olyan specifikus perspektívával bírnak, amelyben a periódusra vonatkozó értelmezés ingroup vonatkozásaiban szembetűnő a kollektív áldozati szerep, illetve bizonyos kollektív múltbeli

¹² A kutatócsoport narratív vizsgálatait történelmi szövegeken és néphistóriai korpuszokon igazolták a magyar nemzeti identitás efféle, markáns áldozati szerephez illeszkedő tulajdonságait (László, 2012).

események versengő reprezentációk formájában mutatkoznak. A vizsgálatokból kinyert adatok jelzik a történelmi események alacsony feldolgozottsági szintjét, -pszichológiai elaborációját és az identitásfenyegetettség koncepcióját. A nemzeti önazonosság pszichológiai jellegét illetően tehát az instabil és defenzív jegyekre következtethetünk.

Végeredményben a kutatás eredményeit tekintve elmondható, hogy a magyarországi kortárs pogány vallási mozgalmak hivatalos (identitásformáló) szövegeinek tudományos narratív pszichológiai elemzésével feltárhatóvá és empirizálhatóvá váltak a nemzeti önazonosság konstrukciójának főbb elemei, sajátosságai és mintázatai. Ezzel (illetve a kapott eredmények értelmezésével) pedig olyan interpretációs modellek és kutatási irányok helyeződtek a fókuszba, amelyek a nemzetközi vallástudományi trendeket a narratív pszichológiai, az antropológiai és szociológiai és a történettudomány oldaláról tették megvilágíthatóvá.

Irodalom

ALEXANDER, J. C.

2004 Toward a Theory of Cultural Trauma. In: ALEXANDER, J. C., EYERMAN, R., GIESEN, B., SMELSER, N. J. & SZTOMPKA, P. (eds.), *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley, University of California Press.

ANDERSON, B.

2006 *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Budapest, L'Harmattan.

ASSMANN, J.

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

BIBÓ István

1990 *Válogatott tanulmányok I-IV*. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/> (hozzáférés: 2010. 14. 27.)

BODÓ Barna

1999 Kultúra, identitásnarratívák, politika. In: *Multikulturalizmus és ökuménia*. [online] <http://bodo.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=16&p=927> (hozzáférés: 2006. 02. 12.)

BREWER, M.

1999 A saját csoport iránti elfogultság és a minimális csoportközi helyzet: Egy kognitív-motivációs elemzés. In: HUNYADY Gy., HAMILTON, D. L. & NGUYEN LUU, L. A. (eds.), *A csoportok percepciója*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BRUNER, J.

2004 Life as a narrative. *Social Research*, 71/3. 691-710.

CSERTŐ István és LÁSZLÓ János

2011 *A csoportközi értékelés mint a csoporttrauma érzelmi feldolgozásának indikátora a nemzeti történelem elbeszéléseiben*. VIII. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged.

DIECKHOFF, A.

2002 Egy megrögzöttség túlhaladása – a kulturális és politikai nacionalizmus foglmainak újraértelmezése. *Regio, Kisebbség, Politika, Társadalom*. 4. 7-22.

FÜLÖP Éva és LÁSZLÓ János

2011 Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban, a csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyozása. *Magyar Pszichológiai Szemle* 66. 467-485.

GERGEN, K. J.; Gergen M. M.

2001 A narratívumok és az én mint viszonyrendszer. In: LÁSZLÓ, J. & THOMKA, B. (eds.): *Narratívák 5. A narratív pszichológia*. Budapest, Kijarat.

GLOCK, Ch. & STARK, R.

1965 *Religion and Society in Tension*. Chicago, McNally.

HOBBSAWM, E. J.

1992 Ethnicity and Nationalism in Europe Today. *Anthropology Today*, 8/1. 3-8.

HOBBSAWM, E. J. & RANGER, T. O.

1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge, Cambridge University Press.

HUTCHINSON, J. & SMITH, A. D.

1994 *Nationalism*. Oxford, Oxford University Press.

KÁNTOR Zoltán

2000 Polgári nacionalizmus? *Provincia*, 6. <http://kantor.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=32&p=2986> (hozzáférés: 2012. 10. 22.)

LÁSZLÓ János

1999 *Társas tudás, elbeszélés, identitás*. Martonvásárhely, Scientia Humana/Kairosz.

LÁSZLÓ János

2003 History, identity and narratives. In: LÁSZLÓ J. & WAGNER, W. (eds.): *Theories and controversies in societal psychology*. Budapest, New Mandate. 180-192.

LÁSZLÓ János

2003 Szociális emlékezet: A történelem szociálpszichológiája. *Magyar Tudomány*, 1. <http://www.matud.iif.hu/03jan/laszlo1.html>, (hozzáférés: 2010. 07. 22.)

LÁSZLÓ János

2005 A narratív pszichológiai tartalomelemzés. *Magyar Tudomány*, 11. 1366-1375.

LÁSZLÓ János

2008 Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28/4. 301-317.

LÁSZLÓ János

2012 *Történelem történetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LUST István

2009 *Vágy és hatalom – Válogatott írások*. Budapest, Oriold és Társai Kft.

McADAMS, D. P

2002 A történet jelentése az irodalomban és az életben. In: LÁSZLÓ J.; THOMKA B. (Eds.): *Narratívák V., Narratív pszichológia*. Budapest, Kijárat Kiadó. 77-119.

NIEDERMÜLLER Péter

2002 Elavuló fogalmak. *Regio, Kisebbség, Politika, társadalom*, 4. 138–147.

NIEDERMÜLLER Péter

1996 A nacionalizmus kulturális logikája a poszt szocializmusban. *Századvég* 16. 91-109.

RICOEUR, P.

2001 A narratív azonosság. In: LÁSZLÓ, J. & THOMKA, B. (eds.): *Narratív pszichológia, Narratívák* 5. Budapest, Kijárat Kiadó.

RUNYAN, W. M.

1997 The study of lives as a „soft synthesis” in psychology. In: HOGAN, R.; JOHNSON, J. & BRIGGS, S. (eds.), *Handbook of personality Psychology*, California, Academic Press. 59-64.

SALECL, R.

1992 Nationalism, Anti-Semitism, and Anti-Feminism in Eastern Europe. *New German Critique*, 57. 51–65.

SCHÖPFLIN György

2003 Identities, politics, postcommunism in Central-Europe. *Nations and nationalism* 9. 477-490.

SCHÖPFLIN György

2004 *Az identitás dilemmái. Kultúra, állam, globalizáció*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor.

SMART, N.

1968 *Secular education and the logic of religion*. New York, Humanities Press.

SMITH, A. D

1991 *National identity*. London, Penguin Books.

SMITH, A. D.

2004 A nemzetek eredetéről. In: KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Rejtjel. 183-203.

SZILÁGYI Tamás és SZILÁRDI Réka

2007 *Istenek ébredése. Az újpogányság vallástudományi vizsgálata*. Szeged, JatePress.

SZALAI K., LÁSZLÓ J.

2008 *Az aktív és passzív igék gyakorisága történelmi narratívumokban. Történelem-könyvek szövegeinek narratív pszichológiai vizsgálata NooJ programmal*. A Magyar Pszichológiai Társaság XVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése, Nyíregyháza.

TER HAAR, G. & BUSUTIL, J. (szerk.)

2005 *Bridge or Barrier. Religion, violence and visions for peace*. Leiden, Brill.

WHALING, F.

1986 *Christian theology and world religions*. Basingstoke, Marshall Pickering.